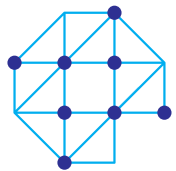

Studeren in Eigen Tempo: hoe ondersteun je dat?

Mogelijkheden en uitdagingen
vanuit onderwijskundig perspectief

Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie
met ICT

 flexibilisering

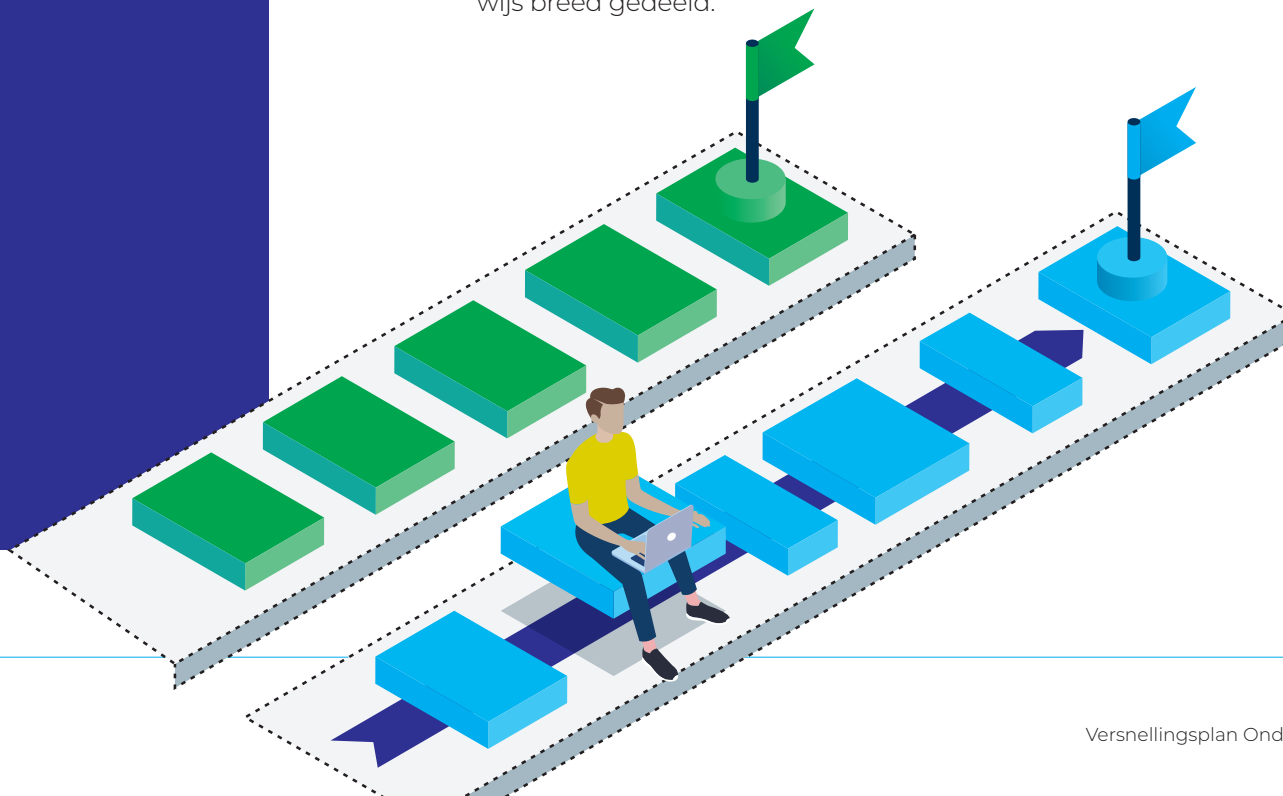
Inhoud

Inleiding	2
Overzicht van facetten	5
Facet 1: Ontwerpen	6
Facet 2: Toetsen	8
Facet 3: Uitvoeren	10
Facet 4: Samen leren	13
Ter afsluiting	15

Studeren in Eigen Tempo: hoe ondersteun je dat?

Mogelijkheden en uitdagingen vanuit onderwijskundig perspectief

Studenten die sneller willen studeren omdat ze al veel voorkennis hebben, of juist vertragen omdat dat in deze fase van hun leven beter past: het zijn voorbeelden van variaties in studietempo die we in het Nederlandse hoger onderwijs mogelijk willen maken. ‘Eigen tempo’ is een belangrijk onderdeel van flexibel onderwijs, en ook een thema dat allerlei onderwijskundige vragen oproept. Hoe zorg je ervoor dat studenten (ver)binding met elkaar en met de opleiding houden als ze op verschillende snelheden door de studie gaan? Wat betekenen verschillen in tempo voor de begeleiding van studenten en de rol van docenten? Hoe ga je om met verschillen in voorkennis? Moet je bij het ontwerp van je curriculum al rekening houden met variaties in studietempo? Wil je leerwegaafhankelijk toetsen inrichten? En hoe doe je dat dan? Het zijn maar een paar voorbeelden, er zijn er natuurlijk veel meer. Antwoorden zoeken op dit soort vragen is belangrijk: flexibel onderwijs is de toekomst, dat beseft wordt in het Nederlands hoger onderwijs breed gedeeld.

In het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT slaan universiteiten, hogescholen en SURF op het gebied van onderwijsinnovatie de handen ineen. In een plan voor de periode 2019-2022 formuleren ze samen drie ambities: (1) aansluiting op de arbeidsmarkt verbeteren, (2) flexibilisering van het onderwijs stimuleren, en (3) slimmer en beter leren met technologie.

In acht verschillende zones zetten instellingen binnen het Versnellingsplan in op het samenbrengen van initiatieven, kennis en ervaringen, en op het snel en concreet aan de slag gaan met kansen voor het hoger onderwijs. De Zone Flexibilisering van het onderwijs heeft in 2019 een visie ontwikkeld op vier flexibele studentroutes, waarin concepten van persoonlijk en flexibel onderwijs worden uitgewerkt.

- **Eigen tempo.** De student studeert aan één instelling binnen één programma maar kan de opleiding in eigen tempo doorlopen (versnellen of vertragen).

- **Buiten de gebaande paden.** In deze studentroute wordt de mobiliteit over opleidings- en instellingsgrenzen heen bevorderd. De student kan een (substantieel) deel van zijn programma aan een andere opleiding, faculteit of instelling volgen, zonder praktische drempels.

- **Mijn diploma.** Mijn Diploma laat het idee van een vooraf vastgesteld opleidingsprogramma los. De student stelt kortcyclisch zijn eigen programma samen.

- **Modulair studeren.** De student schrijft zich in voor modules en niet voor een volledig programma. Deze modules kunnen onderdeel zijn van een regulier programma.

Als Werkgroep Onderwijskundige Vraagstukken, één van de vier werkgroepen in de Zone Flexibilisering, verkennen we in deze publicatie de studentroute Eigen tempo.

Eigen tempo: wat bedoelen we, wat is het belang?

Studenten, of het nu schoolverlaters zijn of werkende professionals, combineren hun studie tegenwoordig met allerlei andere activiteiten, en brengen vaak al de nodige kennis of ervaring mee. Daar wordt door het onderwijs al jaren – vaak op een aanbodgerichte manier - op ingespeeld, met voltijd-, deeltijd- en duale varianten, mbo- en wvo-stromen, meerdere startmomenten en vrijstellingen. De studentroute Eigen tempo heeft hetzelfde oogmerk: flexibilisering mogelijk maken, niet als doel op zich, maar als middel om tegemoet te komen aan de behoefte van studenten, zodat het (hoger)onderwijs nog toegankelijker wordt.

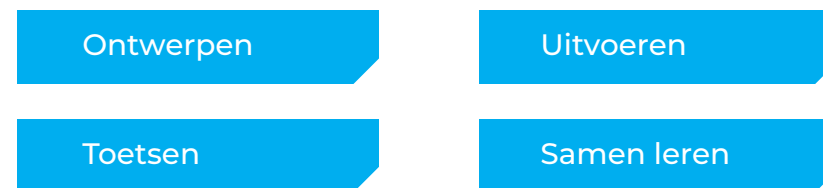
Bij studentroutes staat de behoefte van de student centraal. De student heeft de regie, in dit geval over het eigen studietempo: versnellen als het kan, vertragen als het moet en zelf de optimale timing en volgorde bepalen. Wat nu vaak nog uitzonderingenbeleid is (willen we) structureel mogelijk maken.

Studeren in Eigen tempo vindt grofweg op twee niveaus plaats:

- Op het niveau van de **opleiding**. De nadruk ligt hier op het eigen tempo van de *leerroute*. Studenten kunnen zelf het aantal eenheden per onderwijsperiode bepalen, de volgorde en ook het startmoment van eenheden
- Binnen een **eenheid**: een onderwijseenheid, een module, een cursus of een eenheid van leeruitkomsten. Hier gaat het steeds om het eigen tempo van het *leerproces*. Er is ruimte om al aanwezige kennis te benutten, hiaten weg te werken, (persoonlijke) feedback te verwerken en/of in co-creatie met docenten het onderwijs nader in te vullen.

Opzet en doel van deze publicatie

Voor de studentroute Eigen tempo belichten we vier facetten:

Studentperspectief

Tijdelijk vertragen spreekt mij zeer aan, omdat ik dan vrij gemakkelijk een bestuursjaar van mijn studentenvereniging kan combineren met het blijven volgen van een aantal vakken.

We beginnen met een korte weergave van de belangrijkste vragen bij elk facet. Zo zie je als lezer direct waar het per facet met name om draait. Vervolgens geven we per facet een beeld van trends en ontwikkelingen, én een aantal voorbeelden van de manier waarop verschillende instellingen of opleidingen het facet benaderen.

Door de publicatie heen vind je korte citaten van studenten: waarom vinden zij studeren in Eigen tempo belangrijk? Wat zijn hun ervaringen met aanpassingen die bedoeld zijn om het studeren in eigen tempo makkelijker te maken?

Ons doel: betrokkenen bij dit onderwerp actuele informatie verstrekken en wellicht op ideeën brengen. Als werkgroep hebben we in het voorbije jaar steeds meer zicht gekregen op wat er in de breedte speelt rondom het onderwerp 'Eigen tempo'. Die informatie willen we graag delen.

Deze publicatie pretendeert niet volledig of wetenschappelijk te zijn, al zijn we uiteraard zorgvuldig te werk gegaan. We schrijven niets voor en presenteren geen vastomlijnde stappenplannen. Dat zou ook niet kunnen: de realiteit is dat iedere instelling een eigen focus voor flexibilisering kiest, passend bij de eigen dynamiek en context. Met deze publicatie leveren we graag een bijdrage aan het gesprek in jouw instelling over die focus.

Leeswijzer

We realiseren ons dat het HBO en het WO een verschillende context hebben als het gaat om het studeren in Eigen tempo. Wat in het HBO heel relevant blijkt is dat soms in het WO niet, en omgekeerd. In deze publicatie gaan we in op de trends en ontwikkelingen rond Eigen tempo binnen het hoger onderwijs als geheel.

Als het gaat om onderwijseenheden, cursussen, vakken, of eenheden van leeruitkomsten gebruiken we over het algemeen de term 'leereenheid', en we schrijven soms ook over 'modulen'. Het is aan jou als lezer om de juiste vertaalslag te maken naar je eigen context. Op dezelfde manier gebruiken we de term 'opleiding': deze term kan verwijzen naar de studie, het curriculum of het onderwijsprogramma.

Facetten bij studeren in Eigen tempo: welke vragen spelen er?

1. Ontwerpen

In het ontwerpen van het onderwijs kan studeren in Eigen tempo mogelijk worden gemaakt door het als uitgangspunt te nemen (1) bij het ontwerp van het curriculum, en (2) bij het ontwerp van een module of leereenheid. De grootste ontwerpuitdaging in een modulair curriculum is de balans tussen beperkte volgtijdelijkheid en samenhang in het curriculum: welke handvatten zijn hiervoor? En waar kun je rekening mee houden bij het ontwerpen van modules, waar balans tussen flexibiliteit en samenhang eveneens van belang is?

Ik merk dat ik meer uitdaging nodig heb, en ik denk ook dat dat mogelijk is. Als ik sneller kan studeren wordt het voor mij interessanter om een hbo-studie te doen.

Studentperspectief

2. Toetsen

Wat is de relatie tussen toetsen en studeren in Eigen tempo? In dit facet schetsen we drie ontwikkelingen waarin die relatie naar voren komt, en benoemen we handvatten bij het maken van keuzes. Welke kansen biedt het toetsen van losse eenheden? Hoe kan leerwegaafhankelijk toetsen de student ondersteunen in het zelf bepalen van het tempo? Wat is daarbij nodig aan overzicht? Op welke manier draagt programmatisch toetsen bij aan eigen regie van de student?

3. Uitvoeren

Eigen tempo mogelijk maken betekent ook het nodige voor de begeleiding van de student, en de rol van de docent. Wat is er nodig aan informatie, bijvoorbeeld over ingangseisen, afhankelijkheden tussen leereenheden, volgorde en tijdpad? Waar kun je aan denken als je een passend proces van begeleiding en gesprekken wilt inrichten? Wie betrek je daarbij?

Welke specifieke rollen vervult de docent bij asynchroon leren, en bij leren in een blended leeromgeving? En hoe vervul je als docent de rol van coach, die in de huidige tijd steeds belangrijker wordt?

4. Samen Leren

Voor het ondersteunen van studeren in Eigen tempo is het extra belangrijk om bij de introductie van een opleiding of cursus aandacht te geven aan de sociale binding. Een student die zich betrokken voelt bij een opleiding en goed contact heeft met medestudenten zal zich sneller op zijn gemak voelen, makkelijker contact zoeken met medestudenten en vragen durven stellen aan de docent. Wat kun je doen om die zo essentiële binding (toch) te laten ontstaan als de student (gedeeltelijk) het eigen studietempo bepaalt, en in dat opzicht niet altijd in de pas loopt met medestudenten? Hoe bevorder je dan groepsvorming? Welke werkvormen kunnen daarbij ondersteunend zijn? En (hoe) kunnen leerteams en gemixte groepen bijdragen?

Facet 1: Ontwerpen

In het ontwerpen van het onderwijs kan studeren in Eigen tempo op twee manieren mogelijk worden gemaakt. Dit kan door het als uitgangspunt te nemen (1) bij het ontwerp van het curriculum, en (2) bij het ontwerp van een module of leereenheid. In beide gevallen staat vast welke leerdoelen/leeruitkomsten behaald moeten worden. Bij het maken van keuzes ten aanzien van studeren in Eigen tempo is het uiteraard belangrijk om aan te sluiten bij de visie die de opleiding of instelling heeft op (samenwerkend) leren.

Handvatten bij het ontwerpen van het curriculum

Door een curriculum modulair in te richten kan de student per periode kiezen hoeveel modules hij tegelijkertijd doet, en in welke volgorde hij die modules volgt. In een modulair curriculum kunnen modules relatief onafhankelijk van elkaar gevolgd worden. Op deze manier bepaalt de student zelf het tempo waarin hij de opleiding doorloopt.

De belangrijkste ontwerpuitdaging in een modulair curriculum is het vinden van een balans tussen een beperkte volgtijdelijkheid en een samenhangend curriculum. Dat kan op de volgende manieren:

- **Ontwerp modules** van substantiële omvang in studiepunten met geen of beperkte volgtijdelijkheid en zonder doorlopende leerlijnen.
- **Categoriseer modules** naar complexiteit of niveau, maar zonder een koppeling aan een studiejaar. Dit kan bijvoorbeeld door een onderscheid te maken in modules op een basis-, gevorderd en een expertniveau. Of, in het hbo, in modules op NLQF 5 niveau en NLQF 6 niveau. Dit geeft de student inzicht in de keuzemogelijkheden en helpt te bepalen welke module hij wanneer doet. Een andere manier om dit te realiseren is om instapeisen per module duidelijk te maken, met verwijzingen naar de manier waarop aan het instapniveau kan worden voldaan voorafgaand aan inschrijving voor een module.
- Bied modules **meerdere malen per jaar** aan, vooral als er sprake is van volgtijdelijkheid. Kijk hierbij goed naar betaalbaarheid en organiseerbaarheid. Door bijvoorbeeld samen te werken met andere opleidingen kan het module-aanbod vergroot worden.

Voorbeeld

Een modulair studieprogramma

Een opleiding bestaat uit modules van 15 studiepunten (EC). Elke module heeft een looptijd van een half jaar. De student kan, op basis van interesse en leervraag, kiezen of hij één, twee of drie modules per semester volgt, en daarmee dus 15, 30 of 45 studiepunten kan behalen. De modules in de hoofdfase kennen geen volgtijdelijkheid en worden twee keer per jaar aangeboden.

Handvatten bij het ontwerpen van een module

Daar waar mogelijk en passend kunnen leeractiviteiten van een module tijd- en plaats onafhankelijk worden ontwikkeld en aangeboden. Op die manier kan de student kiezen welke leeractiviteiten hij wanneer doet. Hiertoe is het belangrijk dat de student goed kan terugvinden welke leeractiviteiten er zijn, welke daarvan onafhankelijk van tijd en plaats te volgen zijn en, wanneer dit niet het geval is, wanneer de contactmomenten zijn ingeroosterd.

Bepaalde vakken eerder kunnen volgen zou een uitkomst zijn. Dan ben ik sneller klaar met de opleiding en kan ik hierna nog een master doen.

Studentperspectief

Ook hier geldt dat het vinden van de juiste balans tussen flexibiliteit en samenhang nodig is. Dit kan op de volgende manieren:

- **Ontwerp digitale leeractiviteiten en -materialen** die geschikt zijn voor zelfstandig gebruik door de student - denk hierbij aan opdrachten, kennisclips, zelftoetsen e.d. ('online leerunits'). Hiermee zorg je ervoor dat de student die extra oefenstof nodig heeft kan

kiezen waaraan hij behoefte heeft. Hetzelfde geldt voor de student die al over veel kennis en vaardigheden beschikt en direct met meer complexe leeractiviteiten en/of de eindtoets aan de slag wil.

- Creëer bij tijd- en plaats onafhankelijke leeractiviteiten voldoende mogelijkheden tot het krijgen van **feedback**. Manieren om dit mogelijk te maken is door spreekuren aan te bieden of te werken met consultstrippenkaarten.
- Zorg voor **goede informatievoorziening** over de leeractiviteiten en begeleiding bij het maken van keuzes uit deze leeractiviteiten.

Voorbeeld

Een flexibel aanbod van leeractiviteiten

Per leereenheid is een omgeving ingericht in het learning management systeem. Hier is volgens een herkenbaar format terug te vinden welke 'live' leeractiviteiten (op locatie of online) worden aangeboden en welke zelfstandig online te volgen zijn. Per leeractiviteit is aangegeven wat er van de student verwacht wordt en wat het doel van de activiteit is.

Als er sprake is van 'live' leeractiviteiten kunnen er voorwaarden aan deelname gesteld worden (bijvoorbeeld dat de voorbereidingsopdracht gedaan is). Op deze manier kan de student zelf een keuze maken uit de aangeboden leeractiviteiten en voor de zelfstandig uit te voeren leeractiviteiten bepalen wanneer hij deze doet.

Studentperspectief

Ik krijg alle opdrachten aan het begin van het blok en kan zelf bepalen wanneer ik deze maak. Top!

Facet 2: Toetsen

Om studeren in eigen tempo mogelijk te maken is het verstandig om ook het toetsen in eigen tempo mee te nemen. Als je in het onderwijs versnellen, vertragen en eigen timing mogelijk maakt, maar het toetsen bij het oude laat, dan is het mogelijk dat het toets-systeem alsnog het uiteindelijke tempo van studeren bepaalt.

De visie die een opleiding of instelling heeft op toetsen en de ambities ten aanzien van het studeren in eigen tempo zullen bepalend zijn voor de keuzes die uiteindelijk rondom toetsing worden gemaakt. We schetsen hier drie ontwikkelingen op het gebied van toetsing die een handvat kunnen zijn bij het maken van deze keuzes.

Toetsen bij Eigen tempo van de leerroute, op het niveau van de opleiding

Het toetsen van losse eenheden

Zelfstandig te volgen leereenheden of modules (zie ook het facet 'ontwerpen') worden afgesloten met een toets. Deze toets is een (wettelijke) verplichting, en als zodanig geen middel dat specifiek gericht is op het bevorderen van flexibel onderwijs. Maar flexibiliteit in de planning en timing van toetsen kan wel bijdragen aan flexibilisering, en de student ondersteunen in het studeren in eigen tempo. Dit maakt het mogelijk om delen van een opleiding af te ronden, of meerdere eenheden in een kortere tijd af te sluiten, waarbij ook nog het moment waarop dat het beste uitkomt kan worden gekozen. Een voorbeeld waar dit wordt toegepast is de OCW pilot Flexstuderen waarbij voltijd studenten de mogelijkheid krijgen om parttime te studeren.

Leerwegaafhankelijk toetsen

Bij leerwegaafhankelijk toetsen worden de toetsen losgekoppeld van de leerweg. Een opleiding of instelling kan hier om diverse redenen voor kiezen, waarbij flexibilisering niet altijd het primaire doel is. Toch biedt deze vorm van toetsen veel flexibiliteit in de leeractiviteiten. Het maakt niet alleen Eigen tempo mogelijk, maar biedt ook kansen in de studentroute 'buiten de gebaande paden'.

Bij leerwegaafhankelijk toetsen is niet de leerweg leidend, maar zijn dat de leeruitkomsten ofwel de toetsroute. De toetsen worden ontwikkeld op basis van de beoogde leeruitkomsten en niet op basis van wat tijdens de leerweg aan bod is geweest. Studenten kunnen (in toenemende mate) bepalen *wanneer* (en *hoe*) ze de leeruitkomsten aantonen. Hiervoor hebben ze een goed in- en overzicht nodig van de leeruitkomsten waar ze naar toe werken, inclusief de beoordelingscriteria daarbij.

Voorbeeld

Versnellingsmogelijkheden voor werkende professionals

De OCW-pilot flexibilisering - Experiment Leeruitkomsten, waarbij hbo-deeltijdopleidingen hun onderwijs flexibel hebben her-ontworpen, is een krachtige motor gebleken voor de ontwikkeling van leerwegaafhankelijk toetsen (LOT). Werkende professionals die kennis en (werk)ervaring meebrengen hebben bijvoorbeeld de mogelijkheid om met een leerwegaafhankelijke toets de betreffende leeruitkomsten aan te tonen en hoeven niet de daarbij behorende leerweg te volgen. Dit geeft hen de mogelijkheid om hun studie te versnellen.

Voor zowel het toetsen van losse eenheden als leerwegaafhankelijk toetsen geldt dat - om studeren in Eigen tempo daadwerkelijk mogelijk te maken - er meerdere toetsmomenten in het studiejaar nodig zijn, bijvoorbeeld in elke periode. Vaak wordt ervoor gekozen om het aantal pogingen van een student wel te maximaliseren, bijvoorbeeld tot twee keer per studiejaar. Het oprichten van een toetscentrum kan hierin ondersteunend zijn.

Studentperspectief

Als er zich kansen voordoen vanuit werk of in het buitenland is het handig om je studie te kunnen vertragen. Dan krijg je ook niet alsmat de druk vanuit van school omdat je achterloopt of vakken nog moet halen. Dan heb je gewoon zelf de keuze gemaakt om het 'rustiger aan te doen'.

Voorbeeld

Toetsen wanneer de student er klaar voor is

Om toetsen in Eigen tempo te faciliteren werkt Hogeschool Utrecht aan het oprichten van een toetscentrum. Uitgangspunt is regie bij de student: 'ik ben er klaar voor, ik wil nu de toets doen'.

De informatievoorziening naar de student is hierin cruciaal. Studenten moeten weten wat ze kunnen kiezen. Dat betekent eenduidige informatie op één plek volgens het principe 'single point of contact'. Het idee is dat studenten via selfservice een 'stoeltje' kunnen boeken. Het toetscentrum is er voor de digitale afname van toetsen. 'Papieren toetsen' zijn niet goed werkbaar, die kun je niet allemaal op de plank hebben liggen. Als de databank met toets-items groot genoeg is zijn er wat betreft het toetscentrum geen beperkingen aan het aantal toetsen, behalve dan het aantal beschikbare toetsplekken.

Door het vertragen van de studie kun je ook meer tijd nemen voor moeilijke onderwerpen. Doordat er dan minder tijdsdruk ligt op de voortgang kun je een pittige, maar wel aansprekende studie toch halen.

Studentperspectief

Toetsen bij Eigen tempo van het leerproces, op het niveau van de leereenheid

Programmatisch toetsen

In deze vorm is toetsen een onderdeel van het leren. Er is aandacht voor feedback naar aanleiding van een toets en ruimte om die feedback te verwerken. Op die manier krijgen studenten (onder meer) regie over het tempo van hun leerproces.

Bij programmatisch toetsen wordt gedurende de opleiding continu informatie over het leerproces van de student verzameld (deze informatie wordt meestal 'datapunten' genoemd). Daarbij is het belangrijk dat studenten op verschillende momenten, in eigen tempo, en op verschillende manieren aan de leeruitkomsten kunnen werken. Feedback en de ontwikkeling van zelfregulatie staan centraal.

De beoordeling wordt uitgesteld zodat de student de benodigde tijd (tempo!) en ruimte krijgt om zich te ontwikkelen en te leren van toetsen. Anders dan bij leerwegaafhankelijk toetsen worden hier gedurende de gehele leerweg datapunten verzameld. De lengte en duur van die leerweg kan per student verschillen. Ook hier kan de student bepalen wanneer hij klaar is om de leeruitkomsten aan te tonen.

Toetsing kan zo meer zijn dan het beoordelen of studenten voldoen aan vastgelegde leeruitkomsten. Het kan ook een belangrijke leeractiviteit zijn: een middel dat studenten helpt te leren en hun ontwikkeling te sturen. Wanneer een student inzicht heeft in zijn leerproces en competentieontwikkeling, is het ook eenvoudiger om zelf het eigen tempo te bepalen, dit zonedig aan te passen en te weten wanneer hij klaar is voor de toets.

Facet 3: Uitvoeren

In het uitvoeren van onderwijs waarbij studenten hun eigen tempo kunnen bepalen komen diverse onderwijskundige vraagstukken aan bod, waaronder de rol van voorkennis, groepsbinding en begeleiding. In dit facet ligt de focus op de specifieke begeleiding, en op de gevolgen voor de rol van de docent bij de uitvoering van het onderwijs in de studentroute Eigen tempo.

Begeleiding bij Eigen tempo van de leerroute

Als een student in eigen tempo gaat studeren, richt de studiebegeleiding zich op het maken van een studieplanning, het ondersteunen van (logische) keuzes en het houden van overzicht. Hiervoor heeft (bijna) elke instelling een speciale rol ingericht. Welke zaken zijn belangrijk bij deze begeleiding?

- Eenduidige, complete, overzichtelijke en toegankelijke informatie.**
Om studenten die in eigen tempo studeren te begeleiden is overzicht nodig van de volgordelijkheid (ingangseisen) en inhoud van leereenheden en van het tijdspad waarin deze worden aangeboden. Sommige instellingen maken gebruik van systemen die afhankelijkheden tussen leereenheden inzichtelijk maken, en een overzicht geven van de voortgang van studenten in hun studieprogramma. In een ideale situatie geeft zo'n systeem de student, zoals in een webshop, de mogelijkheid om leereenheden te kiezen, en krijgt hij meldingen op het gebied van volgordelijkheid, tijdsinvestering en samenhang.
- Passend proces, brede begeleiding**
Gesprekken kunnen op verschillende momenten in een jaar plaatsvinden, afhankelijk van de behoefte van de student. Aanvullend worden er soms studiecontracten opgesteld voor de specifieke periode waarover de student en de opleiding afspraken maken over het te volgen onderwijs.

Een goede verdeling van rollen en (keten)samenwerking zijn belangrijk om de begeleiding goed in te richten. Het is raadzaam om dit 'breed' op te pakken: studieadviseurs en -begeleiders, opleidingscoördinatoren en studentendecanen kunnen allemaal een rol spelen. Belangrijk is wel dat de verschillende actoren goed samenwerken en dat de student één aanspreekpunt heeft.

Voorbeeld

Gerichte begeleiding bij flexstuderen

Nadat studenten zich hebben ingeschreven als flexstudent voor een van de deelnemende opleidingen van de Universiteit Utrecht, nemen ze contact op met de studieadviseur van de opleiding. Dit is een verplichte stap in het inschrijfproces. Voorafgaand aan de afspraak vullen ze een gewenste studieplanning in. Deze wordt besproken tijdens een afspraak met de studieadviseur. Er wordt dan bijvoorbeeld besproken of de gewenste studieplanning een logische keuze is voor wat betreft voorwaardelijkheid van het volgen van vakken en roostertech- nisch haalbaar is. Ook wordt gekeken of de student aan de voorwaarden voor deelname aan de pilot flexstuderen voldoet. Vervolgens wordt de studieplanning formeel door de student en de opleiding ondertekend en kan de student zich tijdens de cursusinschrijfperiode inschrijven voor de cursussen aan de hand van de vastgestelde studieplanning. Studieadviseurs houden contact met flexstudenten zodat problemen of aanpassingen, bijvoorbeeld in gekozen cursussen, snel opgelost en doorgevoerd kunnen worden.

Docent-rollen bij Eigen tempo van het leerproces

Bij het verzorgen van onderwijs is een belangrijke vraag voor de docent of studeren in eigen tempo consequenties heeft in de voorkennis van de student, en zo ja, hoe je dan rekening kunt houden met een eventueel verschil in voorkennis.

Studentperspectief

Meer tijd hebben zou mijn motivatie zeker vergroten. Nu heb ik vaak het idee dat ik in 'bulk' moet studeren. Als ik af en toe wat kan vertragen heb ik veel meer plezier in het bestuderen van dingen. Ik heb zelf een vrij grote intrinsieke motivatie, maar vaak wordt mijn motivatie bepaald door de druk van 'alles wat moet'. Dit vind ik zonde, want er worden heel veel zinnige dingen aangeboden in de opleiding. Nu is er vaak amper tijd om echt eens een boek goed te lezen en erop te reflecteren. Ik heb nu vaak het gevoel dat ik de koppen in tijdschriften scan, terwijl een hbo-opleiding juist zou moeten verdiepen en daarvoor dus ook de tijd moet bieden.

Keuzes in het ontwerp van het onderwijsprogramma zijn hierin een kompas. Als het ontwerp een raamwerk van logische en kansrijke keuzemogelijkheden biedt, ontstaan opties om te versnellen en te vertragen, en wordt aangesloten op behoefte van de student. Een manier om met verschillen in voorkennis om te gaan is een meer vraaggestuurde benadering van de leeractiviteiten. Studenten en docenten bepalen gezamenlijk aan welke leeractiviteiten behoefte is, en geven daar ook gezamenlijk vorm aan. Zo is er meer ruimte voor flexibiliteit binnen leeractiviteiten en wordt de student meer 'eigenaar' van zijn leerproces. In zo'n proces van co-creatie zijn studenten mede-ontwerpers en – ontwikkelaars van de leeractiviteiten en hebben ze op die manier ook invloed op het tempo van het leerproces.

Voorbeeld

Begeleiding op inhoud én proces

Docenten bij De Haagse Hogeschool vervullen zowel de rol van expert als van coach. Ze begeleiden studenten bij het uitstippelen van hun leerroute en begeleiden het leerproces inhoudelijk. Studenten binnen de deeltijdopleidingen bespreken samen met hun studiecoach per periode (of per aantal studiepunten) wanneer ze aan welke leeruitkomst/module gaan werken, met behulp van welke leeractiviteiten ze dat gaan doen, en wanneer ze de toets gaan doen. Dit wordt vastgelegd in een onderwijsovereenkomst.

Binnen de leeractiviteiten is veel ruimte voor de leerbehoefte van de student. Deze behoefte is leidend bij het inrichten van de activiteiten. De leeractiviteiten zijn dus voornamelijk vraaggestuurd. Naast onsite leeractiviteiten zijn er ook online activiteiten die a-synchroon plaatsvinden. Dit betekent dat de docent ook tussen de synchrone activiteiten actief moet zijn en contact dient te onderhouden met de studenten.

Als studenten in eigen tempo gaan studeren kun je als docent niet alleen te maken krijgen met heterogene groepen, maar ook met studenten die het onderwijs plaats- en tijdonafhankelijk willen volgen. Hoe ga je hier als docent mee om?

- **De rol van de docent bij asynchroon leren: organisator, procesbegeleider**

Tijd- en plaats onafhankelijk leren via online toepassingen wordt steeds belangrijker. Behalve dat online leren in het huidige Corona-tijdperk een alternatief biedt voor onsite leeractiviteiten, maakt het studeren in Eigen tempo ook makkelijker. Online leren vindt (deels) asynchroon plaats: studenten en docenten voeren hun leeractiviteiten niet noodzakelijk gelijktijdig uit. Feedback blijft uiteraard wel belangrijk, en hierin heeft de docent een organiserende rol: denk hierbij aan reacties op discussiefora, feedback op ingediende stukken of terugkoppeling van een (diagnostische) toets.

De docent is bij online leren ook procesbegeleider: hij kan de voortgang van studenten monitoren via het dashboard van een leer-managementsysteem, en op basis daarvan interventies doen. Daarnaast kan hij bijvoorbeeld studenten online aan elkaar koppelen als ze producten moeten inleveren en/of elkaar peer feedback geven.

- Over het goed inrichten van asynchrone leeractiviteiten moet je als opleiding in de ontwerpfase al nadenken. Bij het vormgeven van leeractiviteiten is het essentieel dat je uitgaat van de (detail) leerdoelen. Asynchrone en synchrone leeractiviteiten hebben elk hun eigen kenmerken: asynchrone leeractiviteiten geven bijvoorbeeld ruimte voor reflectie. Bij synchrone leeractiviteiten gaat het veel meer over "on the spot" reageren of handelen. De uiteindelijke mix tussen synchrone en asynchrone leeractiviteiten zal mede bepalen in hoeverre studeren in eigen tempo mogelijk is.

- **De docent in een blended leeromgeving: overzicht houden en differentiëren**

Studenten die in eigen tempo studeren kunnen er ook voor kiezen om een deel van het onderwijs tijds- en plaats onafhankelijk te volgen en een deel niet. Bij dit *blended* of *hybride* onderwijs is het voor de docent van belang om bij aanvang van contactmomenten op een slimme manier zicht te krijgen op de stadia waarin studenten zitten in hun leerproces, en op specifieke behoeften. Formatieve toetsing en de feedback daarbij kan een rol hierin spelen, evenals het ophalen van behoeften op basis van een leeractiviteit. Door vervolgens te differentiëren op voorkennis, voortgang en behoefte kan het leerproces beter ondersteund worden.

- **De docent als coach: expliciete rol**

Doordat studenten steeds meer (leren) de regie (te) voeren over hun eigen leerproces, is er steeds meer aandacht voor de coachende vaardigheden van docenten. Diverse instellingen kiezen daarom voor roldifferentiatie, enerzijds om deze rol op de agenda te zetten, maar ook om de veelheid van taken te beperken en werkdruk te verlagen. Docenten kunnen zich op die manier specialiseren, bijvoorbeeld in de rol van expert, coach, ontwikkelaar, organisator en/of examinerator.

Ik heb behoefte aan meer flexibiliteit in het rooster, en ik zou soms ook willen kunnen switchen van team. Wisselen van klas dus, waardoor ik eventueel een dag extra kan werken als dat nodig is. Ik hoef het team niet te kiezen, maar ik wil wel het rooster kiezen.

Studentperspectief

Facet 4: Samen Leren

Onderwijs is meer dan alleen kennisoverdracht van docenten naar studenten. Bij het ontwerp en de uitvoering van onderwijsprogramma's wordt leren veelal gezien als een proces van kennis- en betekenisconstructie, waarbij samen leren, interactie en dialoog de basis vormen. Hierbij gaan we er als instellingen van uit dat de leerervaring van de student bepaald wordt door de combinatie van onderwijsontwerp & didactiek, (gezamenlijke) leeractiviteiten en een veilige leeromgeving. Binding is dus essentieel.

Wanneer studenten zich betrokken voelen en er veel sociale interactie is, waarbij bijvoorbeeld samengewerkt wordt aan projecten of gezocht wordt naar oplossingen, heeft dat over het algemeen een positief effect op de kwaliteit van onderwijs en de tevredenheid van studenten. Een leergemeenschap is een groep van studenten en docenten die 'samen leren': studenten werken hierin nauw samen en kunnen elkaar inspireren en kennis met elkaar delen. Binnen een leergemeenschap vindt informeel leren plaats, in aanvulling op het formele leren.

Ook, of misschien wel juist, bij studeren in Eigen tempo, is het belangrijk om in het onderwijsontwerp aandacht te schenken aan het samen leren in een gemeenschap of 'learning community'. Als studenten een individuele leerroute in eigen tempo volgen, kan het een uitdaging zijn om van en met elkaar te leren. Studenten komen dan immers niet automatisch in contact met medestudenten of lopen de vanzelfsprekendheid mis van groepsvorming die binnen een cohort plaatsvindt. Om te voorkomen dat deze studenten een geheel individueel leerproces gaan volgen kun je als docent bij het ontwerpen en uitvoeren rekening houden met de volgende factoren:

- **Aandacht voor groepsvorming tijdens de introductie**

Bij het ontwikkelen en uitvoeren van een vak is het verleidelijk om vooral te focussen op de inhoud van het curriculum en de rol van de docent. Voor onderwijs in Eigen tempo is het extra belangrijk om tijdens de introductie van een opleiding of cursus meer aandacht te geven aan de sociale binding.

Uit de literatuur én de praktijk blijkt dat studenten die zich betrokken voelen bij een opleiding en goed contact hebben met medestudenten zich sneller op hun gemak voelen, makkelijker contact zoeken met medestudenten en vragen durven stellen aan de docent. Dit komt ten goede aan de uiteindelijke leerbeleving

- **Keuze werkvormen**

Maak gebruik van sociale en activerende werkvormen waarbij (online) peer feedback een rol speelt. Op die manier kunnen studenten van en met elkaar leren, bovenop de bestaande voordelen van het werken met peer feedback als het kritischer leren kijken naar eigen en anderen opdrachten. Andere werkvormen die het samen leren kunnen bevorderen zijn bijvoorbeeld het werken aan groepsprojecten en online discussievormen in een digitale leeromgeving waar alle studenten aan mee kunnen doen. Voordeel van online werkvormen met behulp van digitale tools is dat ze plaats- en tijdonafhankelijk kunnen plaatsvinden.

Voorbeeld

Zoveel mogelijk community gevoel, ook bij studeren in eigen tempo!

Op Saxion Parttime School schrijven studenten zich in voor een deeltijdopleiding. Studenten die de voorkeursroute volgen (zoals door de opleiding is uitgelijnd), zitten bij de modules steeds (grotendeels) in dezelfde groepen. Voor studenten die óf losse modules volgen óf een eigen route uitstippelen met de studietoets geldt dat ze niet meer in één cohort, maar in meerdere groepen kunnen zitten. Binnen de modules wordt community gevoel gestimuleerd door onsite leeractiviteiten te initiëren waarin studenten met en van elkaar leren, waaronder het voeren van debatten, peer-feedback en het gezamenlijk oplossen van (wiskundige) vraagstukken. Zo wordt bijvoorbeeld tijdens de debatten van studenten verwacht dat ze stelling innemen en hierover met (een deel van) de groep in discussie gaan op basis van zowel praktische als wetenschappelijke inzichten.

Studentperspectief

Iedereen is anders. De een pikt sneller vakken en leerstof op dan de ander. En iedereen heeft wel eens een periode in zijn of haar leven wanneer het niet goed gaat. Het zou fijn zijn als je studie daar niet onder hoeft te lijden.

Studentperspectief

Ik studeer onder pittige omstandigheden. Af en toe een vak minder doen betekent niet alleen dat de druk van de ketel gaat, maar ook dat ik meer de diepte in kan gaan. Dat zou mijn plezier in het studeren vergroten.

- **Samenwerkend leren**

In aansluiting op de werkvormen willen we benadrukken dat samenwerkend leren juist bij studeren in Eigen Tempo belangrijk is. Het gevaar is dat er anders al snel sprake is van volledige zelfstudie. Houd dus in het ontwerp van de opleiding en cursus rekening met elementen waarbij samenwerkend leren een nadrukkelijke rol speelt. Samenwerkend leren, leren van elkaar leidt tot kennisdeling en kennisopbouw als gevolg van co-creatie, kritisch denken, het oplossen van problemen en het bedenken van ideeën. Het voorbeeld van de HU in het kader hieronder laat zien dat het leerproces in leerteams een toegevoegde waarde heeft.

- **Benut een gemixte samenstelling van de doelgroep**

Studenten die in eigen tempo studeren kunnen verschillende achtergronden hebben, bijvoorbeeld doordat ze studeren en werken tegelijk. Deze heterogeniteit kun je benutten en studenten kunnen er onderling hun voordeel mee doen bij groepsopdrachten en projecten.

Voorbeeld

Leerteams

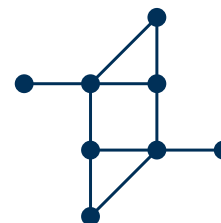
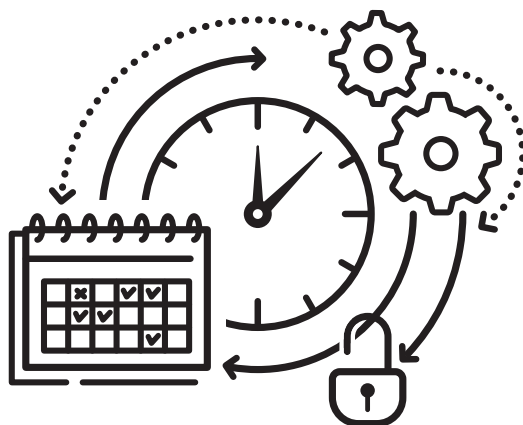
Niet de klas maar het leerteam vormt binnen de Hogeschool Utrecht de thuisbasis voor studenten die flexibel en persoonlijk studeren. Een leerteam bestaat gedurende een heel studiejaar uit dezelfde (minimaal vijf en maximaal negen) studenten, die samenwerkend leren rond de leervragen van de teamleden. Ieder leerteam wordt begeleid door een leerteambegeleider. De kennis wordt niet overgedragen maar actief verworven door de teamleden. De leerteambegeleider faciliteert en ondersteunt het leren, begeleidt keuzeprocessen, toont betrokkenheid en heeft belangstelling voor de persoonlijke en professionele leervragen van de teamleden. Sleutelwoorden zijn: samen leren en leren van elkaar, ontwikkelgerichte feedback, peer- en zelf coaching, community support, dialoog, toevallige interacties en informeel leren.

Opleidingen kiezen zelf of de leerteams een homogene of heterogene samenstelling hebben, bijvoorbeeld of studenten van één of meerdere leerjaren gemengd worden. Als studenten uit meerdere leerjaren samen een leerteam vormen staat niet zozeer de leerstof centraal, maar juist de relatie met de ander. Door de groep los te koppelen van de leerstof ontstaat ruimte voor samen leren en persoonlijk studeren aan de hand van eigen leervragen. En dat kan dus ook in Eigen tempo!

Ter afsluiting

Tot slot: we hechten eraan te benadrukken dat de studentroute Eigen Tempo natuurlijk vanuit verschillende perspectieven kan worden belicht. Naast de onderwijskundige vraagstukken die in deze publicatie aan de orde kwamen, zijn er rondom deze studentroute ook uitdagingen op het gebied van kwaliteitszorg, logistiek en organisatie, technologie en regelgeving. De overige werkgroepen in de Zone Flexibilisering richten zich op deze gebieden, en bundelen de krachten om vanuit hun invalshoek specifieke antwoorden en oplossingen te vinden. Ondertussen gaat de werkgroep Onderwijskundige Vraagstukken verder om ook voor de andere studentroutes kennis te verzamelen en te ontwikkelen. Wie op de hoogte wil blijven raden we aan regelmatig te kijken op de website van het Versnellingsplan: www.versnellingsplan.nl

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij de betrokkenheid en inzet van alle leden van de werkgroep Onderwijskundige Vraagstukken, en met actieve ondersteuning vanuit SURF. Dank allen!

Colofon

Teksten: Werkgroep Onderwijskundige Vraagstukken, Zone Flexibilisering van het onderwijs, Nanette Verhulst (UU), Menno de Vos (Haagse Hotelschool), Tjark Huizinga (Saxion), Sarah de Vries (WUR), Anne Venema (De HHS), Lucie te Lintelo (HvA), Ilona Slot (Politie Academie), Lucie Lolkema (HU)

Begeleiding schrijfproces en tekstredactie: Caroline Perrée (CARPER)

Projectondersteuning: Sam Stuijver (Versnellingsplan)

Vormgeving: TWIET Creative Marketing

**Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie
met ICT**

Februari 2021

Op deze publicatie is een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie van toepassing. Maak bij het gebruik van dit werk vermelding van de volgende referentie: Werkgroep Onderwijskundige Vraagstukken, Zone Flexibilisering van het onderwijs (2021). Studeren in Eigen Tempo: hoe ondersteun je dat? Mogelijkheden en uitdagingen vanuit onderwijskundig perspectief. Utrecht: Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT.

Meer informatie en onze publicaties vind je op www.versnellingsplan.nl